

Models de política criminal i penitenciària internacional

BUTLLETÍ DE DIFUSIÓ DE RECERQUES

INVESTIBREU

POLÍTIQUES DEL CÀSTIG?

Anàlisi comparada del discurs de la política penitenciària a Dinamarca, França, Anglaterra i Gal·les, i el Canadà¹.

Autores: Marta Cruells i Brígida Maestres

Presentació

És important conèixer “les imatges” que ens vinculen amb el fenomen del “presidi”. L’esperit d’una societat es reflecteix en institucions, és cert; però aquestes, lluny de ser universals, no són més que el resguard d’una història plena d’accidents... A la investigació que es presenta s’explica aleshores per què, en el camp d’estudi en política penitenciària, la importància de conèixer aquestes imatges es transforma en necessitat.

Així doncs:

En diàleg permanent amb l’anomenat “procés d’europeïtzació de les polítiques penitenciàries”, la investigació mostra l’estreta relació que existeix entre les representacions socials sobre la criminalitat, la naturalesa de l’estat que les adopta, els processos jurídi-

¿POLÍTICAS DEL CASTIGO?

Análisis comparado del discurso de la política penitenciaria en Dinamarca, Francia, Inglaterra y Gales, y Canadá¹.

Autoras: Marta Cruells i Brígida Maestres

Presentación

Es importante conocer “las imágenes” que nos vinculan con el fenómeno del “presidio”. El espíritu de una sociedad se refleja en instituciones, es cierto; pero éstas, lejos de ser universales, no son más que el resguardo de una historia llena de accidentes... En la investigación que se presenta, se explica entonces por qué en el campo de estudio en política penitenciaria, la importancia de conocer estas imágenes se transforma en necesidad.

Así es que;

En diálogo permanente con el denominado “proceso de europeización de las políticas penitenciarias”, la investigación muestra la estrecha relación que existe entre las representaciones sociales sobre la criminalidad, la naturaleza del Estado que las adop-

1. Investigació presentada al Centre d’Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Desembre de 2008.

1. Investigación presentada al Centre d’Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Desembre, 2008.

coadministratius que les executen i les formes que adopta la sanció penal en algunes societats europees².

El nexa d'aquesta relació es verifica concretament en la *praxi* de les polítiques penitenciàries a Dinamarca, França, Anglaterra i Gal·les, i el Canadà, durant el període que comprenen les reformes dels sistemes penal/penitenciari de la dècada dels setanta i de començaments de 2000 fins als nostres dies.

En aquest lapse, que ha implicat un ardu procés d'europèitjació/homogeneitjació institucional entre les nacions en estudi³, resulta però que les seves polítiques criminals/penitenciàries responen a continguts específics i diferencials.

Entre aquests continguts diferencials sobre el crim, que donen lloc a significats específics de les sancions penals, en cada cas, malgrat compartir-se en les polítiques de tots aquests estats, hi ha la referència a una materialitat comuna en la comesa de sancionar penalment: el presidi (i, menys generalitzada, pel que fa a la praxi, a les sancions amb base a la comunitat).

Per exemple, mentre el crim a Dinamarca significa una "ruptura del llaç comunitari", a Anglaterra i al País de Gal·les suposa una "amença de la felicitat/utilitat individual". Amb això s'entén que el significat de l'empresonament a Dinamarca sigui "que l'ofensor aprengui a viure en comunitat", mentre que a Anglaterra i a Gal·les s'espera que amb el seu empresonament "es retribueixi l'ofès", mitjançant l'exigència d'un empresonament eficient i eficaç, que optimitzi la inversió de l'ofès en un sistema que procurarà el retorn de l'ofensor a una vida conforme a la "legalitat consensuada majoritàriament".

ta, los procesos jurídico/administrativos que las ejecutan y las formas que adopta la sanción penal en algunas sociedades europeas².

El nexa de esta relación, se verifica concretamente en la *praxis* de las políticas penitenciarias en Dinamarca, Francia, Inglaterra y Gales y Canadá, durante el período que comprenden las reformas de los sistemas penal/penitenciario de la década de los setenta y de comienzos de 2000 hasta nuestros días.

En este lapso, que ha implicado un arduo proceso de europeización/homogeneización institucional entre las naciones en estudio³, resulta empero que sus políticas criminales/penitenciarias responden a contenidos específicos y diferenciales.

Entre estos contenidos diferenciales sobre el crimen, que dan lugar a significados específicos de las sanciones penales, en cada caso, a pesar de compartirse en las políticas de todos estos estados, la referencia a una materialidad común en el cometido de sancionar penalmente: el presidio (y menos generalizada, en cuanto a praxis, a las sanciones con base en la comunidad).

Por ejemplo, mientras el crimen en Dinamarca significa, "ruptura del lazo comunitario", en Inglaterra y el País de Gales supone "amenaza de la felicidad/utilidad individual. Con ello se entiende que el significado del encarcelamiento en Dinamarca sea "que el ofensor aprenda a vivir en comunidad", mientras que en Inglaterra y Gales se espera que con su encarcelamiento "se retribuya al ofendido, mediante la exigencia de un encarcelamiento eficiente y eficaz, que optimice la inversión del ofendido en un sistema que procurará un retorno del ofensor a una vida conforme a la "legalidad consensuada mayoritariamente".

2. La incorporació del Canadà en aquest estudi resulta de la relació estreta que existeix entre aquesta nació i Catalunya, a efectes de cooperació en temes penitenciaris.

3. En el cas del Canadà, s'inscriu dins de l'ampli espectre de l'anomenat procés de globalització, dins del qual s'inscriuen també les nacions europees, i també s'inscriu dins de processos d'homologació institucional vinculats a les agències d'organismes internacionals, com és el cas de Nacions Unides.

2. La incorporación de Canadá en este estudio, resulta de la relación estrecha que existe entre esta nación y Catalunya, a efectos de cooperación en temas penitenciaris.

3. En el caso de Canadá, se inscribe dentro del amplio espectro del denominado proceso de globalización, dentro del cual se inscriben también las naciones europeas, y dentro de procesos de homologación institucional vinculados a las agencias de organismos internacionales, como es el caso de Naciones Unidas.

En aquest sentit, les imatges o les representacions “capturades” en l’estudi exerceixen, en cada sistema polític/social en estudi, la funció de “marcs cognitius i institucionals” que determinen el desenvolupament de les polítiques penitenciàries en sentits específics en cada cas en particular.

L’objectiu fonamental de l’estudi ha estat, aleshores, “conèixer” aquests “marcs” a cada nació estudiada, organitzar-los en “categories d’anàlisi”, trobar els seus nexes lògics i presentar-los en qualitat de “coneixement útil” per complementar, adjectivar o substanciar esforços d’anàlisi, avaluació, cooperació i/o reforma de les polítiques penitenciàries.

Atès el seu caràcter exploratori, l’estudi es dedica a mostrar el seu enfocament, a justificar la seva pertinència, a ensenyar la seva metodologia, a mostrar els seus resultats i a valorar les seves implicacions en el debat sobre la europeïtzació de les polítiques penitenciàries.

Com que el discurs sobre la europeïtzació de les polítiques penitenciàries es sosté sobre la noció de “problemàtiques comunes” (massificació, reinserció), aquest estudi confronta tant la noció com les pretensions del procés amb una hipòtesi problemàtica fonamental:

Com es pot dur a terme un procés d’homologació de les polítiques penitenciàries i com es pot parlar de “problemàtiques comunes” quan existeixen, a cada nació europea, marcs diferenciats que determinen el seu quefer penal/penitenciari de manera autoreferencial?

Com a discussió, la investigació ofereix crítiques i respostes a aquesta qüestió fonamental.

D’una banda, compara els resultats de l’estudi i deixa plantejada la qüestió limitadora del procés. L’homologació que es pretén en aquest procés té com a escenari de base estats moderns que, si bé gaudeixen d’arquitectures similars, modelen el seu quefer punitiu sobre la base de sentits ben diferenciats: la significació social del crim, el moment de la seva política, el “saber fer” institucional, la seva tradició penitenciària. Deixa palès, per tant, que l’homologació estadística i/o taxonòmica dels anomenats “problemes comuns”

En este sentido, las imágenes o representaciones “capturadas” en el estudio desempeñan, en cada sistema político/social en estudio, la función de “marcos cognitivos e institucionales” que determinan el discurrir de las políticas penitenciarias en sentidos específicos en cada caso en particular.

El objetivo fundamental del estudio ha sido, entonces, “conocer” estos “marcos” en cada nación estudiada, organizarlos en “categorías de análisis”, hallar sus nexos lógicos y presentarlas en calidad de “conocimiento útil” para complementar, adjectivar o sustanciar esfuerzos de análisis, evaluación, cooperación y/o reforma de las políticas penitenciarias.

Dado su carácter exploratorio, el estudio se dedica a mostrar su enfoque, a justificar su pertinencia, a enseñar su metodología, a mostrar sus resultados, y a valorar sus implicaciones en el debate sobre la europeización de las políticas penitenciarias.

Como el discurso sobre la europeización de las políticas penitenciarias se sostiene sobre la noción de “problemáticas comunes” (hacinamiento, reinserción), este estudio confronta, tanto a la noción como a las pretensiones del proceso, con una hipótesis problemática fundamental:

¿Cómo puede llevarse a cabo un proceso de homologación de las políticas penitenciarias y cómo puede hablarse de “problemáticas comunes”, cuando existen, en cada nación europea, marcos diferenciados que determinan su quehacer penal/penitenciario de manera autorreferencial?

Como discusión, la investigación ofrece críticas y respuestas a esta cuestión fundamental.

Por una parte, compara los resultados del estudio y deja planteada la cuestión limitante del proceso. La homologación que se pretende en este proceso tiene como escenario de base estados modernos que, si bien gozan de arquitecturas similares, moldean su quehacer punitivo sobre la base de sentidos bien diferenciados: la significación social del crimen, el momento de su política, el “saber hacer” institucional, su tradición penitenciaria. Deja patente, por tanto, que la homologación estadística y/o taxonómica de los deno-

no és suficient com a diagnòstic de partida, sinó que és perjudicial en aquells casos en què l'homologació suposa la supressió "d'alguna conquesta" significativa de política penitenciària en qüestió. O bé, com ja succeeix, que la implantació d'alguna mesura comuna, com ara "les mesures alternatives", és impossible d'implantar en alguns estats atès el significat social del crim, que no admet, en sentit pràctic, cap assaig de reinserció.

D'altra banda, les tendències pròpies de l'europeïtzació, en sentit general, contradiuen els esforços específics del Consell d'Europa i la resta d'iniciatives de cooperació en aquesta matèria, com ara construir "sistemes penitenciaris sostenibles". Tanmateix, les tendències que apunten cap a "Europa" (alliberament dels mercats, transferència de competències, transformació/alliberament dels estats, entre d'altres) són correlatives a una tendència cap a l'enduriment de les polítiques penitenciaris, cap a l'ús de la justícia penal com a promesa electoral ("populisme punitiu"). Tot això fa cada vegada més problemàtica no només la viabilitat d'un procés d'homologació sobre la base d'un discurs sostenible d'aquestes polítiques, sinó sobre els mateixos fonaments del discurs "d'europeïtzació de les polítiques penitenciaris": la reinserció.

Es presenten, per tant, dues accepcions de la noció "europeïtzació de les polítiques penitenciaris" i una discussió problemàtica sobre "la reinserció". Un debat sobre aquest últim particular conclou la investigació.

minados "problemas comunes" no es suficiente como diagnóstico de partida, sino que es perjudicial en aquellos casos en los cuales la homologación supone la supresión de "alguna conquista" significativa de política penitenciaria en cuestión. O bien, como ya sucede, que la implantación de alguna medida común, por ejemplo, "las medidas alternativas", son imposibles de implantar en algunos estados dado el significado social del crimen, que no admite, en sentido práctico, ningún ensayo de reinserción.

Por la otra, las tendencias propias de la europeización, en sentido general, contradicen los esfuerzos específicos del Consejo de Europa y demás iniciativas de cooperación en esta materia, por ejemplo, construir "sistemas penitenciarios sostenibles". En su revés, las tendencias que apuntan hacia "Europa" (liberación de los mercados, transferencia de competencias, transformación/liberalización de los estados, entre otros), son correlativos a una tendencia hacia el endurecimiento de las políticas penitenciarias, hacia el uso de la justicia penal como promesa electoral ("populismo punitivo"). Todo lo cual hace cada vez más problemática no sólo la viabilidad de un proceso de homologación sobre la base de un discurso sostenible de estas políticas, sino sobre los propios cimientos del discurso de "europeización de las políticas penitenciarias" —la reinserción.

Se presentan, por tanto, dos acepciones de la noción "europeización de las políticas penitenciaris" y una discusión problemática sobre "la reinserción". Un debate sobre este último particular, concluye la investigación.

Descripció / objectius

Amb l'objectiu d'explorar quins són els marcs cognitius i institucionals que suporten les polítiques penitenciàries a Dinamarca, França, el Regne Unit i Gal·les, i el Canadà, es va avançar una investigació exploratòria de caràcter qualitatiu que introdueix en el debat sobre l'uropeïtzació de les polítiques penitenciàries una variable fonamental: *el significat de la sanció penal en totes les seves dimensions operatives*.

Per tant, els esforços d'aquest treball es van orientar cap a la cerca d'aquest significat a cada nació estudiada sobre la base de tres qüestions fonamentals:

- a) Quins són els temes que animen els discursos sobre les polítiques penitenciàries a cada nació estudiada?
- b) Quines institucions afecten i en quin sentit les determinen?
- c) Està en crisi el model de reinserció a les nacions estudiades?

Metodologia / teoria

La manera de dur-la a terme va ser mitjançant l'*anàlisi del discurs* de les principals fonts encarregades de la descripció, la fonamentació, l'execució i/o la reflexió de les polítiques penitenciàries a cadascuna de les nacions —com ara lleis, codis, normes, informes, estudis, opinions, reformes—. L'organització del text dona la pauta dels vincles significatius de cada moment de la política penitenciària per a cada nació en estudi. El que és fonamental en aquest tipus d'anàlisi és comprendre que els “discursos” són portadors dels “objectes socials” i que es pot accedir al seu significat mitjançant la pragmàtica, és a dir, mitjançant l'efecte que produeix un objecte social en les veus dels diferents actors de la societat.

Aquestes significacions, condensades en els “marcs de significats” que orienten la cognició i l'acció social i institucional, donen compte del sistema social implicat —en aquest cas, del sistema penal/penitenciari.

Descripción / objetivos

Con miras a explorar cuáles son los marcos cognitivos e institucionales que soportan las políticas penitenciarias en Dinamarca, Francia, Reino Unido y Gales y Canadá, se adelantó una investigación exploratoria de carácter cualitativo que introduce en el debate sobre la europeización de las políticas penitenciarias una variable fundamental: *el significado de la sanción penal en todas sus dimensiones operativas*.

Por tanto, los esfuerzos de este trabajo se orientaron hacia la búsqueda de este significado en cada nación estudiada sobre la base de tres cuestiones fundamentales:

- a) ¿Cuáles son los temas que animan los discursos sobre las políticas penitenciarias en cada nación estudiada?
- b) ¿Qué instituciones afectan y en qué sentido las determina?
- c) ¿Está en crisis el modelo de reinserción en las naciones estudiadas?

Metodología / teoría

La forma de llevarla a cabo fue mediante el *análisis del discurso* de las principales fuentes encargadas de la descripción, fundamentación, ejecución y/o reflexión de las políticas penitenciarias en cada una de las naciones —por ejemplo, leyes, códigos, normas, informes, estudios, opiniones, reformas—. La organización del texto da la pauta de los vínculos significativos de cada momento de la política penitenciaria para cada nación en estudio. Lo fundamental en este tipo de análisis es comprender que los “discursos” son portadores de los “objetos sociales” y que a se puede acceder a su significado mediante la pragmática, es decir, mediante el efecto que produce un objeto social en las voces de los diferentes actores de la sociedad.

Estas significaciones, condensadas en los “marcos de significados” que orientan la cognición y la acción social e institucional, dan cuenta del sistema social implicado —en este caso, del sistema penal/penitenciario.

D'aquesta manera, l'anàlisi del discurs, que entén la política penitenciària com un esdeveniment social valoratiu (no neutre) que es defineix per la seva pragmàtica, es sosté al seu torn en l'estudi en una teoria de sistemes que entén que les nacions-estat europees han obtingut l'autonomia necessària (històrica, cultural, simbòlica, decisonal) per comportar-se com a sistemes autoreferencials. En el cas de les competències penals, que segueixen a càrrec dels estats, es verifica en un grau més elevat el caràcter autoreferencial del seu acompliment.

En sentit específic, aquesta afirmació dóna una doble pauta:

- a) Els sistemes penals, en general, reaccionen davant els problemes que aquests mateixos s'han causat.
- b) La relació entre públic, partits polítics i administració és el motor de les polítiques penitenciàries. No obstant això, aquesta relació és diferent a cada estat i depèn, en tot moment, dels seus marcs de cognició.
- c) Els marcs de cognició són els sentits acumulats en l'experiència de cada nació, que té a veure amb la identitat de cada nació, amb la història del seu estat, amb la tradició administrativa, amb la memòria de les sancions penals.

Resultats

En aquest estudi es revelen dues maneres d'estructurar la política penitenciària:

Caràcter funcional: existeix un encaix o una superposició de marcs que en cada política estableix una funció dins el quefer de la política penitenciària. En aquest sentit:

- **Categoria 1:** marcs cognitius que donen compte de la identitat específica d'aquesta societat, de l'ètica societària que l'anima, de la significació del crim i del càstig.
- **Categoria 2:** marcs cognitius que donen compte de la naturalesa de l'estat implicat, de la seva història, de les seves transformacions, del seu moment actual. D'aquesta categoria es

De esta manera, el análisis del discurso, que entiende a la política penitenciaria como un acontecimiento social valorativo (no neutro) que se define por su pragmática, se sostiene a su vez en el estudio en una teoría de sistemas que entiende que las naciones estado europeas han cobrado la autonomía necesaria (histórica, cultural, simbólica, decisonal) para comportarse como sistemas auto-referenciales. En el caso de las competencias penales, que siguen a cargo de los estados, se verifica en mayor grado el carácter auto-referencial de su desempeño.

En sentido específico, esta afirmación da una doble pauta:

- a) Los sistemas penales, en general, reaccionan frente a los problemas que estos mismos se han causado.
- b) La relación entre público, partidos políticos y administración, es el motor de las políticas penitenciarias. No obstante, esta relación es diferente en cada estado y depende, en todo momento, de sus marcos de cognición.
- c) Los marcos de cognición son los sentidos acumulados en la experiencia de cada nación, que tiene que ver con la identidad de cada nación, con la historia de su estado, con la tradición administrativa, con la memoria de las sanciones penales.

Resultados

Dos modos de estructurar la política penitenciaria se revelan en este estudio:

Carácter funcional: existe un encaje o superposición de marcos que en cada política establece una función dentro del quehacer de la política penitenciaria. En este sentido:

- **Categoría 1:** marcos cognitivos que dan cuenta de la identidad específica de esa sociedad, de la ética societaria que la anima, de la significación del crimen y del castigo.
- **Categoría 2:** marcos cognitivos que dan cuenta de la naturaleza del estado implicado, de su historia, de sus transformaciones, de su momento actual. De esta se desprenden, por ejem-

desprèn, per exemple, la justificació de les polítiques (seguretat, benestar) i es defineixen els subjectes/els actors de la política (Estat, ens privats, públic).

- **Categoria 3:** marcs institucionals que defineixen el sentit/l'organització del sistema penal penitenciari. Es tracta de codis que determinen la relació entre l'ofensa/la pena/l'ofensor. Organitzen el sistema en un sentit o en un altre.
- **Categoria 4:** marcs institucionals que defineixen, en el mateix quefer penitenciari, el sentit mateix de la sanció.

Estructura simbòlica: valor diferencial de cada política en atenció als significats diferencials de cada segment de funció. És a dir, es tracta dels valors que obté, en cada cas, l'estructura abans esmentada.

plo, la justificación de las políticas (seguridad, bienestar) y se definen los sujetos/actores de la política (Estado, entes privados, público)

- **Categoría 3:** marcos institucionales que definen el sentido/organización del sistema penal penitenciario. Se trata de códigos que determinan la relación entre la ofensa-la pena-el ofensor. Organizan el sistema en un sentido o en otro.
- **Categoría 4:** marcos institucionales que definen, en el propio quehacer penitenciario, el sentido mismo de la sanción.

Estructura Simbólica: valor diferencial de cada política en atención a los significados diferenciales de cada segmento de función. Es decir, se trata de los valores que cobra, en cada caso, la estructura arriba mencionada.

Taula 1: els marcs i les seves categories

Tabla 1: los marcos y sus categorías

Casos d'estudi	Enunciat de la política	Marcs			
		Ètica	Significació del sistema polític	Estructuració sistema	Pragmàtica/ efectes
Dinamarca	Una política indulgent d'alternatives de i per a la comunitat	Comunitarista	Defensa-convivència	Principi d'indulgència	Resocialització
França	Una política igualitarista de contenció basada en el càstig	Igualitarista	Seguretat	Principi igualitari de ciutadania	Càstig
Anglaterra i Gal·les	Una política de gestió privada d'alternatives al servei del públic	Utilitarista	Públic	Principi eficiència-eficàcia	Retribució
Canadà	Una política diferencial d'alternatives d'integració a la Unitat/ comunitat	Diferencial	Multiculturalisme	Judici diferencial	Retribució-restauració

Font: elaboració pròpia per a l'informe del CEJFE // Fuente: elaboración propia para el informe del CEJFE

Conclusions / discussió

A la investigació, la discussió fonamental es planteja en els termes següents:

Es pot europeïtzar/globalitzar la política penitenciària? Es pot europeïtzar sense sacrificar les conquestes de cada sistema?

Tot això passa per la qüestió fonamental: què significa europeïtzació/globalització de les polítiques penitenciàries?

En els debats que s'han vingut formalitzant, com ara el congrés penitenciari que es va realitzar a Barcelona el 2006, s'intueix una resposta. En la mesura que s'assumeixen una sèrie de temes que es presenten en forma de problemàtiques comunes, es pressuposa que pot existir una resposta comuna o almenys "modèlica". Els temes que apareixen com a comuns són, entre d'altres: "altes taxes d'empresonament", "massificació penitenciària" i "models de gestió dels centres penitenciaris" (gestió pública/gestió privada). Dins d'aquests debats existeixen, al seu torn, corrents de pensament que es poden considerar més en voga i que són favorables a implementar solucions del tipus "més presons/gestió privada/reducció de la massificació penitenciària".

De l'anàlisi duta a terme es desprèn, tanmateix, que l'experiència de cada estat activa i desactiva temes, per dir-ho així, i construeix el seu propi model sobre la base, precisament, de les seves potencialitats. Potencialitats no només institucionals, sinó contingudes en els estrets vincles entre ètica societària, model d'estat i tradició penal/penitenciària, i que es conjuguen al seu torn amb el mateix àmbit de la política penitenciària. És a dir, s'entrecreuen temes penitenciaris amb temes rellevants de la política nacional, tot això sota les constriccions pròpies que imposa la dialèctica administració/públic/partits polítics. Aquest conjunt de factors ve condicionat, lògicament, pels referents culturals que constitueixen un imaginari nacional, fet que assegura el contingut diferencial de la identitat de cadascun dels estats nacionals.

Conclusiones / discusión

En la investigación, la discusión fundamental se plantea en lo siguientes términos:

¿Puede europeizarse/globalizarse la política penitenciaria? ¿Puede europeizarse sin sacrificar las conquistas de cada sistema?

Todo esto pasa por la cuestión fundamental: ¿Qué significa europeización/globalización de las políticas penitenciarias?

En los debates que se han venido formalizando, por ejemplo, en el congreso penitenciario que se realizó en Barcelona en 2006, se intuye una respuesta. En la medida en que se asumen una serie de temas que se presentan a modo de problemáticas comunes, se presupone que puede existir una respuesta común o cuanto menos "modélica". Los temas que aparecen como comunes son, entre otros: "altas tasas de encarcelamiento", "hacinamiento penitenciario", "modelos de gestión de los centros penitenciaris" (gestión pública/gestión privada). Dentro de estos debates, existen a su vez corrientes de pensamiento que pueden considerarse más en boga y que son favorables a implementar soluciones del tipo: "más prisiones/ gestión privada/ reducción del hacinamiento penitenciario".

Del análisis llevado a cabo se desprende, sin embargo, que la experiencia de cada estado activa y desactiva temas, por decirlo así, y construye su propio modelo sobre la base, precisamente, de sus potencialidades. Potencialidades no sólo institucionales, sino contenidas en los estrechos vínculos entre ética societaria, modelo de estado, tradición penal/penitenciaria, y que se conjugan a su vez con el propio ámbito de la política penitenciaria. Es decir, se entrecruzan temas penitenciaris con temas relevantes de la política nacional, todo ello bajo las constricciones propias que impone la dialéctica administración/público/partidos políticos. Este conjunto de factores viene, lógicamente, condicionado por los referents culturales que constituyen un imaginario nacional, lo que asegura el contenido diferencial de la identidad de cada uno de los estados nacionales.

En aquest sentit, probablement, l'uropeïtzació no es pot donar en sentit deductiu, “de dalt a baix”, homologant les diferents polítiques, com si de la transposició de problemàtiques, models o lleis es tractés.

Ara bé, si pensem en l'uropeïtzació/globalització de les polítiques penitenciàries com un procés que es troba en marxa des de fa molt de temps, i que s'emmarca dins el mateix procés d'uropeïtzació/globalització que afecta el conjunt d'estats del món, potser podrem canviar l'enfocament dels temes, la rellevància dels problemes i si de cas identificar els punts de trobada entre les polítiques penitenciàries.

En aquest sentit, el primer que s'ha d'afirmar és que:

Les formes que posseeixen les polítiques penitenciàries de les nacions que hem estudiat són ja de fet una reacció davant el procés d'uropeïtzació/globalització.

Totes les polítiques analitzades conjuguen cinc elements:

- a) Són nacions que pertanyen a estats nacionals que en el seu esdevenir han adoptat la fórmula de l'Estat Social de Dret, que s'han descrit a sí mateixes —en algun moment— com a “estats del benestar”, i que unes més que d'altres es troben en trànsit cap a un canvi en el model de “benestar”, que aparentment busca la reducció de la despesa pública i la liberalització dels seus àmbits d'intervenció.
- b) Són polítiques inscrites al seu torn en el marc de la globalització de l'economia. Per tant, les pressions per la competitivitat de les economies nacionals reforcen i són condicionants dels diferents processos de transformació dels models d'estat.
- c) Són polítiques inscrites dins d'estats que s'inscriuen en ordres de caràcter supranacional (la Unió Europea en els casos de Dinamarca, França, Anglaterra i Gal·les), o bé en condicionants supranacionals establerts als tractats de lliure comerç (el Canadà, els EUA, Mèxic) i també en marcs internacionals (ONU).

En este sentido, probablemente, la europeización no pueda darse en sentido deductivo, de “arriba abajo”, homologando las distintas políticas, como si de la transposición de problemáticas, modelos o leyes se tratase.

Ahora bien, si pensamos en la europeización/globalización de las políticas penitenciarias como un proceso que se encuentra en marcha desde hace mucho tiempo, y que se enmarca dentro del propio proceso de europeización/globalización que afectan al conjunto de estados del mundo, quizás podamos cambiar el foco de los temas, la relevancia de los problemas, y acaso identificar los puntos de encuentro entre las políticas penitenciarias.

En este sentido, lo primero a afirmar es que:

Las formas que poseen las políticas penitenciarias de las naciones que hemos estudiado, son ya de hecho una reacción frente al proceso de europeización/globalización.

Todas las políticas analizadas conjugan cinco elementos:

- a) Pertenecen a estados nacionales que en su devenir han adoptado la fórmula del Estado Social de Derecho, que se han descrito a sí mismas —en algún momento— como “estados del bienestar”, y que unas más que otras se encuentran en tránsito hacia un cambio en el modelo de “bienestar” que aparentemente busca la reducción del gasto público y la liberalización de sus ámbitos de intervención.
- b) Son políticas inscritas a su vez en el marco de la globalización de la economía. Por tanto, las presiones por la competitividad de las economías nacionales refuerzan y son condicionantes de los distintos procesos de transformación de los modelos de estado.
- c) Son políticas inscritas dentro de estados que se inscriben en órdenes de carácter supranacional (la Unión Europea en los casos de Dinamarca, Francia, Inglaterra y Gales), o bien a condicionantes supranacionales establecidos en los tratados de libre comercio (Canadá, USA, México) y también a marcos internacionales ONU.

- d) Són nacions, totes elles, que en els seus marcs juridicopenals i en la seva tradició incorporen la pena privativa de llibertat com a mecanisme de sanció.
- e) Són nacions que viuen en major o menor grau un desajust intern de les relacions socials a causa dels fluxos migratoris que es produeixen a escala global, tot i que no totes es veuen afectades de la mateixa manera en les seves polítiques penals/penitenciàries⁴.

La concreció d'aquests processos en la política penitenciària dels quatre països es tradueix en noves tendències que es poden donar en endavant, i que són ja de fet "els marcs cognitius" constitutius d'una política penitenciària EUROPEÏTZADA⁵: Així:

- a) Es pretén un reforçament de les "identitats nacionals" com a fórmula semàntica de control, d'encaix en el món global. Amb això, es busca un enfortiment de la vivència de la vida ciutadana en termes d'un NOSALTRES davant un genèric ALTRES.
- b) S'observa una progressiva tendència a responsabilitzar la població sobre el propi benestar, atès el canvi en el signe de l'estat. Per tant, es produeix una tendència a caracteritzar les trajectòries vitals en termes d'"INSEGURETAT". En molts casos, es produeix un canvi en els subjectes de la política, de manera que es potencia des d'un punt de vista material o simbòlic la figura del PÚBLIC/de la CIUTADANIA en la conquesta/la generació dels seus drets i en la gestió/la definició i l'execució de la pena privativa de llibertat.

4. Recordem que malgrat que els fluxos migratoris afecten tots els estats estudiats, la concreció de "l'altre estranger" com el subjecte perillós i criminal més perseguit s'ha detectat a Dinamarca amb els membres de bandes juvenils, a Anglaterra amb els ofensors de les comunitats distingides pel seu origen i la seva ètnia (especialment els afrocaribenys), o a França amb els francesos d'origen àrab. El Canadà seria aquí una excepció, ja que configura el subjecte perillós no en funció del seu origen sinó de la seva ètnia aborígen tant per a joves com per a adults homes i dones.

5. Tot i que aquests marcs s'estenen a l'anomenat procés de globalització, s'haurà de fer un estudi més exhaustiu sobre el cas canadenc. És a dir, s'hauran d'extreure d'una banda els marcs específics del procés de globalització i, de l'altra, sobre la manera en què el Canadà s'inscriu dins d'aquest procés.

- d) Son naciones, todas ellas, que en sus marcos jurídico-penales y en su tradición, incorporan a la pena privativa de libertad como mecanismo de sanción.
- e) Son naciones que viven en mayor o menor grado un desajuste interno de las relaciones sociales debido a los flujos migratorios que se producen a escala global, aunque no todas se ven afectadas del mismo modo en sus políticas penales-penitenciarias⁴.

La concreción de estos procesos en la política penitenciaria de los cuatro países se traduce en nuevas tendencias que pueden darse en lo sucesivo, y que son ya de hecho "los marcos cognitivos" constitutivos de una política penitenciaria EUROPEIZADA⁵: Así:

- a) Se pretende un reforzamiento de las "identidades nacionales" como fórmula semántica de control, de encaje en el mundo global. Con ello, se busca un fortalecimiento de la vivencia de la vida ciudadana en términos de un NOSOTROS frente a un genérico OTROS.
- b) Se observa una progresiva tendencia a responsabilizar a la población sobre el propio bienestar, dado el cambio en el signo del estado. Por tanto, se produce una tendencia a caracterizar las trayectorias vitales en términos de "INSEGURIDAD". En muchos casos, se produce un cambio en los sujetos de la política, por tanto, potenciándose desde un punto de vista material o simbólico la figura del PÚBLICO/CIUDADANÍA en la conquista/generación de sus derechos y en la gestión/definición y ejecución de la pena privativa de la libertad.

4. Recordemos que a pesar de que los flujos migratorios afectan a todos los estados estudiados, la concreción del 'otro extranjero' como el sujeto peligroso y criminal más perseguido se ha detectado en Dinamarca junto con los pandilleros, en Inglaterra a partir de los ofensores de las comunidades distinguidas por su origen y etnia (especialmente los afro-caribeños), o en Francia con los franceses de origen árabe. Canadá sería aquí una excepción, al configurar el sujeto peligroso no en función del origen sino de la etnia aborígen tanto para jóvenes como para adulto hombres y mujeres.

5. Aún cuando estos marcos se extienden al denominado proceso de globalización, deberá hacerse un estudio más exhaustivo sobre el caso canadiense. Es decir, deberán extraerse los marcos específicos del proceso de globalización, de un lado y del otro, sobre el modo en el cual Canadá se inscribe dentro de este proceso.

- c) S'identifica l'emergència d'un pensament PUNITIU com a fórmula de defensa davant la inseguretat generada per aquesta manera de caracteritzar els processos vitals.
- d) Es detecta una consolidació de la pena privativa de llibertat com a recurs de sanció punitiva. Per tant, es produeix una associació de la PRESÓ a la resposta-solució d'un conjunt de diverses problemàtiques, ja no només les relatives a la criminalitat. Això comporta un distanciament de la política penitenciària del seu ús tradicional com a mecanisme per reduir la criminalitat. En conseqüència, es produeix una resignificació de la política penitenciària com un element en tota estratègia ELECTORAL, atesa la creixent força dels temes de seguretat en les dinàmiques de CREDIBILITAT-LEGITIMITAT dels governs.
- e) Els fluxos migratoris, en molts casos, propicien la percepció de "competència per béns escassos" i dinàmiques d'exclusió social. Per tant, resorgeixen els discursos POPULISTES, que exploten el malestar social en pro d'estratègies resolutives de caire xenòfob que afegeixen, en molts casos, continguts a les estratègies punitives.

Com a discussió final, la investigació ens planteja la qüestió sobre la reinserció tenint en compte les accepcions sobre "europeïtzació". Bàsicament, convida a reflexionar sobre aquesta pregunta: quan l'europeïtzació ja ha esdevingut tendència "punitiva", té sentit parlar de reinserció tenint en compte aquesta tendència europea? (les respostes, al text complet d'aquesta investigació).

- c) Se identifica la emergencia de un pensamiento PUNITIVO como fórmula de defensa frente a la inseguridad generada por este modo de caracterizar los procesos vitales.
- d) Se detecta un afianzamiento de la pena privativa de la libertad como recurso de sanción punitiva. Por tanto, se produce una asociación de la PRISIÓN a la respuesta-solución de un conjunto de diversas problemáticas, ya no sólo las relativas a la criminalidad. Esto conlleva un distanciamiento de la política penitenciaria de su uso tradicional como mecanismo para reducir la criminalidad. Consecuentemente, se produce una resignificación de la política penitenciaria como un elemento en toda estrategia ELECTORAL, dada la creciente fuerza de los temas de seguridad en las dinámicas de CREDIBILIDAD-LEGITIMIDAD de los gobiernos.
- e) Los flujos migratorios, en muchos casos, propician la percepción de "competencia por bienes escasos" y dinámicas de exclusión social. Por tanto, resurgen los discursos POPULISTAS, que explotan el malestar social en pro de estrategias resolutivas de corte xenófobas que añaden, en muchos casos, contenidos a las estrategias punitivas.

Como discusión final, la investigación nos plantea la cuestión sobre la reinserción a la luz de las acepciones sobre "europeización". Básicamente, invita a reflexionar sobre esta demanda, cuando la europeización ya ha devenido tendencia "punitiva" ¿tiene sentido hablar de reinserción a la luz de esta tendencia europea? (las respuestas, en el texto completo de esta investigación).

Butlletins. Invesbreu publicats

- 1 *Immigrants i criminalitat a Europa. Els exemples d'Alemanya i Espanya.* Gener 1995
- 2 *La preso pública de Barcelona durant l'etapa isabelina / La casa de correcció de Barcelona (1836-1856).* Gener 1998.
- 3 *El cost de la justícia penal. Privació de llibertat i alternatives.* Febrer 1998.
- 4 *El nen abusat sexualment com a testimoni / Els delictes contra la llibertat sexual relacionats amb menors.* Març 1998.
- 5 *Intel·ligència i personalitat en el procés rehabilitador del delinqüent.* Maig 1998.
- 6 *Salut i presó.* Octubre 1998.
- 7 *La premsa envers la violència juvenil i la presó.* Novembre 1998.
- 8 *El tractament dels agressors sexuals.* Febrer 1999.
- 9 *La victimització a Catalunya l'any 1996.* Abril 1999.
- 10 *Programes aplicats de psicologia comunitària amb personal penitenciari.* Juny 1999.
- 11 *Justícia juvenil: inserció laboral i mesures en medi obert.* Octubre 1999.
- 12 *Reincidència i delinqüència juvenil.* Novembre 1999.
- 13 *Violència domèstica.* Desembre 1999.
- 14 *L'estat de l'adopció a Catalunya (1998-1999).*
- 15 *Maltractaments infantils a Catalunya.* Juny 2000
- 16 *Presó i dones. La incidència dels programes motivacionals en la conducta social. Un estudi evolutiu (1988-2000) a la presó de dones de Barcelona.* Setembre 2000
- 17 *Avaluació d'un programa de tractament per a joves violents.* Novembre 2000
- 18 *Avaluació de l'efectivitat dels programes de tractament amb delinqüents a Europa.* Gener 2001
- 19 *La victimització a Catalunya l'any 1999.* Maig 2001
- 20 *L'arrest de cap de setmana a Catalunya (1996-2000)*
- 21 *Addictes a les drogues i reincidència en el delicte*
- 22 *Maltractaments físics greus a nadons i menors de quatre anys ingressats en centres d'acolliment*
- 23 *Intervenció institucional. Elements per a l'anàlisi en menors infractors o en risc*
- 24 *Els menors estrangers indocumentats no acompanyats (MEINA)*
- 25 *La medició penal*
- 26 *La reincidència*
- 27 *Família i conducta antisocial*
- 28 *Presentació de dues recerques de l'àmbit penitenciari*
- 29 *Intervenció en centres de justícia juvenil*
- 30 *La Classificació inicial en règim obert dels condemnats a presó*
- 31 *La reincidència en les penes alternatives a la presó a Catalunya*
- 32 *L'assistència religiosa i la llibertat de culte a les presons de Catalunya*
- 33 *Bullying - Violència de gènere Elements per a l'anàlisi*
- 34 *Violència dels joves a la família*
- 35 *Infractors i conducta violenta*
- 36 *Drogues i tractament penitenciari*
- 37 *Perfil professional del jutge de primera instància i instrucció de Catalunya*
- 38 *Violència de gènere i justícia*
- 39 *Delictes sexuals i reincidència*
- 40 *Intervenció amb infractors juvenils*
- 41 *Mediació i resolució de conflictes en entorns penitenciaris*
- 42 *Perfil professional del Secretari Judicial de Catalunya*
- 43 *Predicció del risc de violència en contextos institucionals. Els sistemes de control monitorat aplicat a penats adults*
- 44 *Drogues i presó. Mesures de seguretat i salut mental*

Edició i producció: **Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada Ausiàs March, 40 08010 Barcelona**
 Tel. 93 207 31 14
 Fax 93 207 67 47
 direccio.cejfe@gencat.cat
<http://www.gencat.cat/justicia/cejfe>

Tiratge: 2.000 exemplars

ISSN: 1138-5014
 Dip. legal: B-1482-1998